

Bezoek aan het krijgsgevangenkamp van Göttingen in mei 1917 met v.l.n.r. Raf Verhulst, prof. Carl Stange, August Borms en Cyriel Rousseu. [ADV, VFE 5/7]

De uitreiking van de Rembrandtprijs aan Raf Verhulst in 1941

Een politiek spektakel met voor- en naspel

ARMAND VAN NIMMEN

Rafaël Verhulst (1866-1941), eens een populair en meerdere malen met prijzen bedacht Vlaams schrijver, is nu praktisch uit het collectief geheugen verdwenen. Zijn toneelstukken zijn, vanwege hun thematiek en hun romantisch hoogdravende stijl, onspeelbaar geworden, zijn dichtbundels bijna onvindbaar en zijn verhalen enkel tweedehands te koop. Ondanks het belang van deze figuur is een wetenschappelijk gefundeerde biografie nog niet voorhanden en deze bijdrage kan dit zeker niet verhelpen.¹ Ik beperk me grotendeels tot het beschrijven van de omstandigheden waaronder de Rembrandtprijs in 1940 aan de dichter werd toegekend in Antwerpen het volgend jaar overhandigd, en opgevolgd door verdere gedeeltelijk onverwachte huldigingen. Ik zal eerst de persoon Verhulst schetsmatig voorstellen, de feiten in hun tijds kader plaatsen en vervolgens aandacht besteden aan het propagandistische karakter van de evenementen. In die zin is deze bijdrage een tegenhanger van de uitvoerige beschrijving door Bert Govaerts van de prijsverlening aan Felix Timmermans in 1942.²

VERHULSTS LEVEN IN EEN NOTENDOP

Hoewel oorspronkelijk ingesteld op geneeskunde, begon Raf Verhulst als 22-jarige zijn loopbaan als journalist voor het pas door Julius Hoste opgerichte liberaal-

1. Biografische gegevens zijn te vinden in E. Vandewalle & L. Vandeweyer, *Verhulst, Raf*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998, pp. 3240-41, evenals in L. Delfos, *Raf Verhulst*, Wilrijk, 1966, en in zijn notitie in het *Nationaal biografisch woordenboek*, Brussel, 1968, kol. 892-896. Een uitstekende bibliografie van Verhulsts werken is te vinden in D. De Laet, *De parasitaire kringloop of vagebonden in Vlaamse letteren*, Antwerpen-Brussel-Luik, 2004, pp. 79-85. Bovendien levert L. Saerens in zijn *Vreemdelingen in een wereldstad*, Tielt, 2000, interessante anekdotische inzichten in de persoonlijkheid van Verhulst, vooral wat zijn antisemitisme betreft.
2. B. Govaerts, "Zoo was Vlaanderen op Duitslands lippen". Felix Timmermans en de Rembrandtprijs, 1942, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 59, 2000, nr. 1, pp. 15-34.

Vlaamsgezinde *Het Laatste Nieuws*. Hij schreef er toen aan de lopende band – meestal onder de schuilnaam Koen Ravestein³ – feuilletonromans, die later meestal gebundeld op de markt kwamen als geïllustreerde, doorgaans meer dan duizend bladzijden dikke boekdelen. De bekendste hiervan omvatte de wedervarens van de schalkse vagebonden Robert en Bertrand,⁴ maar Verhulsts publicaties werden, vanwege hun succes en onder druk van Hoste, steeds talrijker. Ze speelden zich dikwijls af in een historische context en werden door de regel ook in het Frans vertaald.⁵ Zijn feuilletonserie over *Jack the Ripper* wordt nu door sommigen zelfs beschouwd als de eerste manifestatie van het misdaadverhaal in Vlaanderen.⁶ Verhulst noemde zichzelf dan ook terecht de “*felste kribbeleer van de wereld*”?

Verhulsts schrijversactiviteiten beperkten zich echter niet tot het neerpennen van populaire literatuur; hij schreef ook een aantal toneelstukken, belletteristische zangspelen en opera libretto's die op muziek gezet werden door de grootste Vlaamse toondichters van de dag, onder wie Emile Wambach en Lode Mortelmans. Hij werd lid van de Marnix loge in Antwerpen⁸ en werd achtereenvolgens benoemd tot hulpbibliothecaris aan de Antwerpse stadsbibliotheek en tot leraar aan het Koninklijk Conservatorium. Verhulst was een prominente figuur geworden in de sinjorenstad: in 1912 werd hem en Hubert Melis⁹ gevraagd een huldegedicht te schrijven voor het Belgische vorstenpaar ter gelegenheid van hun Blijde Intrede in

3. De eerste twee lettergrepen van die schuilnaam verhullen de naam Raf Verhulst.
4. De afleveringen ervan werden verlucht met gravures door de Brusselse schilder Willem Baille (1867-1933). Delfos schrijft dat Verhulst de inspiratie voor zijn personages vond in een *Duitse klucht* opgevoerd in de Vlaamsche Schouwburg in Brussel (zie: L. Delfos, *Raf Verhulst [...]*, p. 17). Meer dan waarschijnlijk gaat het hier om de Vlaamse toneelbewerking van de al sinds 1856 opgevoerde klucht *Robert und Bertram* van Gustav Räder: die was erg populair in Vlaanderen, zie: M. Sabbe e.a., *Het Vlaamsch Tooneel inzonderheid in de XIXe eeuw*, Brussel, 1927, p. 216.
5. De belangrijkste onder deze historische verhalen zijn: J. Hoste & R. Verhulst, *De kleine patriot of de Boerenkrijg*, 1897-1899; K. Ravestein, *Arme Pierre of de twee straatjongens*, 1897-1898; [anoniem], *De heldenstrijd der Transvaalsche Boeren. Brit tegen Boer*, ca. 1901. Van al deze verhalen bestaat ook een Franse versie. Een exemplaar van het uiterst zeldzame *La lutte héroïque des Boers du Transvaal* (met auteursnaam aangegeven als R.V.) bevindt zich nu in de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience in Antwerpen. Voor zover ik weet is tot nu toe weinig onderzoek gedaan met betrekking tot deze vroege werken.
6. D. De Laet, *Misdaadliteratuur in Vlaanderen: de eerste stappen*, in: *Kunsttijdschrift Vlaanderen*, jg. 53, 2004, nr. 302, pp. 220-221.
7. L. Delfos, *Raf Verhulst [...]*, p. 22.
8. Dit initiatief wordt door zijn schoonzoon later enigszins betreurd en beschreven als een stap genomen “*langs onnaspeurbare wegen en omwegen*”; zie L. Delfos, *Raf Verhulst [...]*, p. 27. Aangezien een tamelijk groot aantal liberaal-getinte Vlamingen in die tijd lid waren van de vrijmetselarij is dit wel een vrij merkwaardige opinie.
9. Hubert Melis (1872-1949), was een bekende Antwerpse figuur van wie de gedichten – net als die van Verhulst – door prominente Vlaamse componisten op muziek gezet werden. Na de Eerste Wereldoorlog werd hij, wegens activisme, uit zijn functie van stadssecretaris ontslagen; tijdens de Tweede Wereldoorlog werd hij aangesteld als lid van de Bormscommissie.

Antwerpen.¹⁰ Verhulst verkeerde immers in die tijd in gematigde Vlaamsgezinde kringen en werd beschouwd als stadsdichter.

Daarin zouden het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog en de bezetting van België door Duitsland een drastische verandering brengen. Vanaf 14 januari 1915 verscheen in Antwerpen Hostes voormalig dagblad (in november 1914 herdoopt tot de *Vlaamsche Gazet/Het Laatste Nieuws*) onder nieuwe leiding en onder de naam *Het Vlaamsche Nieuws*. Door de bezetter financieel gesteund, diende het Duitse oogmerken en stortte zich in juni van dat jaar, na overname door August Borms, volledig in de collaboratie.¹¹ Raf Verhulst, toen geen jongeman meer en twaalf jaar ouder dan Borms, sloot een levenslange vriendschap met de leider van het activisme, werd hoofdredacteur van het blad en leverde er, onder de schuilnaam 'Luc', geregeld bijdragen in. Hij werd lid van de Raad van Vlaanderen en ondersteunde Borms, toen deze in december 1917 door dit orgaan de onafhankelijkheid van Vlaanderen liet verklaren.

De gevolgen voor Verhulst lieten niet op zich wachten: de volgende maand ontnam de Belgische regering in Le Havre hem de vroeger toegekende Orde van Leopold¹² en bij het einde van de oorlog vluchtte hij naar Scheveningen. Op welke manier hij daar in zijn onderhoud voorzag, is mij niet bekend.¹³ Hoe dan ook, in 1920 werd Verhulst in België door de krijgsraad bij verstek ter dood veroordeeld en het jaar daarop vestigde hij zich in Göttingen. Dat de dichter/journalist deze stad uitkoos, hoeft niet te verbazen. Tijdens de oorlog hadden de Duitsers het daar gevestigde krijgsgevangenkamp omgevormd tot een soort propagandabroeikas voor Vlaamse geïnterneerden, meestal met middelbare of universitaire scholing. Het activisme werd er aangewakkerd en een aantal prominente Duitsgezinde flaminganten, zoals René De Clercq, kwamen op bezoek.¹⁴ Konrad Beyerle, professor

10. De tekst van de *Welkomsgroet aan H.H. M.M. den Koning en de Koningin der Belgen* is bewaard in het Antwerps Stadsarchief onder nr. HB#51. Tijdens dit bezoek nam het vorstenpaar deel aan de viering van Conscience's honderdste geboortedaag en onthulde tevens het monument aan Auguste Lamermont. Zie: M. de Ridder, *Ouverture 1912*, Antwerpen, 2008, pp. 29-30.
11. Dit verhaal is in detail beschreven en ontleed in L. Wils, *Flamenpolitiek en aktivisme: Vlaanderen tegenover België in de eerste wereldoorlog*, Leuven, 1974, pp. 88-101, zowel als in A. Vrints, *De bezette stad. Vlaams-nationalistische collaboratie in Antwerpen tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Brussel, 2002, pp. 66-72 en 134-136.
12. Iets voor iedereen dag. Nog een decoratie naar de maan!, in: *Het Vlaamsche Nieuws*, 4 januari 1918.
13. Leo Delfos beweert dat zijn schoonvader in die tijd bij een Amsterdams uitgever weer detective-romans publiceerde onder de naam Koen Ravestein; zie L. Delfos, *Raf Verhulst [...]*, p. 66. Ik heb hiervan noch in Nederland noch in België enig spoor kunnen vinden. Dit bewijst eens te meer de nood aan een degelijke biografie van Verhulst.
14. Zie hierover: W. Dolderer, *René De Clercq en Duitsland*, p. 4 (toegankelijk op de website van de Stichting René De Clercq) en ook J. Monballyu, Het uur van vergelding. Vlaamse activisten voor de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier van het Leger (23 januari tot 30 juni 1919). Deel 2, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 70, 2011, nr. 1, pp. 22-27.

Recht aan de Göttingen universiteit en raadgever van het kamp, beschreef het later als een soort “*Heiligtum der flämischen Hoffnungen*”.¹⁵ Samen met Borms en Cyriel Rousseu¹⁶ had ook Verhulst het kamp bezocht in mei 1917 en er kennisgemaakt met de eveneens aan de universiteit verbonden protestantse theoloog professor Carl Stange.¹⁷

Na de oorlog hadden een aantal veroordeelde activistische Vlaamse studenten zich vanzelfsprekend laten inschrijven aan deze universiteit en Verhulst werd er door bemiddeling van de germanist Edward Schröder¹⁸ aangesteld als lector in een nieuw opgericht instituut voor neerlandistiek. Als motivatie voor zijn aanstelling werd aangegeven dat Verhulst zich als Vlaams “*Patriot*” verdienstelijk gemaakt had voor de “*deutsche Sache*” en nu “*heimatlos*” geworden was.¹⁹ Op 25 april 1921 nam Verhulst zijn intrek in de buurt van de universiteit. Van 1921 tot 1931 gaf hij er les in de Nederlandse taal en letterkunde. Bij zijn pensionering werd hij opgevolgd door zijn schoonzoon, Leo Delfos (1895-1967).²⁰

Hoewel Verhulst bij het Duitse lezerspubliek zeker nooit de bekendheid verwierf die Felix Timmermans genoot, vond hij toch voor zijn inzet en initiatieven ruggensteun bij Duitse academici en ambtenaren die, om verschillende redenen, bekend waren met de Vlaamse eisen en begrepen hoe Duitsland er voordeel uit kon halen. Verhulsts verhuizing naar Duitsland en inschakeling in een academische loopbaan betekenden echter niet dat hij zijn contacten met Vlaanderen verloor of aan zijn journalistieke activiteiten een einde stelde. Integendeel: zijn anti-belgicisme en zijn inzet voor de Vlaamse beweging namen waarschijnlijk in die jaren nog scherpere vormen aan. Zijn poging om in Duitsland een anti-Belgisch tijdschrift te lanceren, was een uiterst kort bestaan beschoren, maar onder diverse pseudoniemen bleef hij verder schrijven in de radicale Vlaamse pers, waaronder *De Noorderklok*. Bij een eerste bezoek aan Antwerpen in 1929 ontmoette hij zijn vriend Borms en publiceerde dat jaar, onder het pseudoniem Jan Terzake, een weinig wetenschap-

15. K. Beyerle, inleiding tot M.R. Breyne, *Aus meiner Verbannung*, Mönchengladbach, 1918, p. 5. Marcel Romeo Breyne (1890-1972), neef van Cyriel Verschaeve en promotor van diens werk in Duitsland, was zelf krijgsgevangene geweest in Göttingen en onderrichtte sinds 1922 Nederlands en Afrikaans aan de universiteit van Berlijn. Zie: H. Van Uffelen, *Moderne Niederländische Literatur im deutschen Sprachraum 1830-1990*, Münster, 1993, pp. 219-220.
16. Cyriel Rousseu (1882-1968) was een intieme vriend en medewerker van Borms die zich, tijdens diens gevangenschap van 1919 tot 1929, zou bekommeren om het lot van diens vrouw en later, na de terechtstelling van Borms in 1946, zou ijveren voor diens eerherstel.
17. Verhulst beschreef dit bezoek in: Brieven uit Deutschland. Het krijgsgevangenkamp van Göttingen, in: *Het Vlaamsche Nieuws*, 27 mei 1917.
18. Edward Schröder (1858-1942) was een germanist/mediëvist met een lange academische loopbaan aan verschillende universiteiten. Sinds 1902 was hij verbonden aan de universiteit van Göttingen.
19. Informatie uit het dossier *Einrichtung eines Lektorats für niederländische und flämische Sprache und Literatur* bereidwillig verstrekt door Dr. Ulrich Hunger van het universiteitsarchief Göttingen.
20. Over Leo Delfos zie: G. De Smedt, *Delfosse, Leo*, in: *NEVB [...]*, p. 896.

pelijk gefundeerd en later weerlegd pamflet over de verantwoordelijkheid van lokale *francs-tireurs* voor de vernietigende aanval op Leuven door het Duitse leger in de Eerste Wereldoorlog.²¹ Hierop werd Verhulst, onder een legalistisch voorwendsel, bij verstek weer tot twee maanden hechtenis veroordeeld. Dit maakte verdere reizen naar Vlaanderen enkel incognito mogelijk. Nadien verscheen van zijn hand echter nog een heftig pamflet tegen kardinaal Mercier.²²

In mei 1931 verhuisde de op pensioen gestelde Verhulst met zijn vrouw naar het Vaalserquartier, een voorstad van Aken die hem op enkele honderden meters van de Nederlandse grens bracht. Vandaar uit zette hij zijn strijdlustige Vlaamse campagnes verder in het weekblad *Het Vlaamsche Volk* (vanaf juni 1935 onder de titel *Het Vlaamsche*

Land), waarvan hij de leiding op zich nam en waarin hij partij koos voor het nationaalsocialisme en zijn bewondering voor Hitler de vrije teugel liet.²³ Ook met gelijkgezinde Duitsers bleef hij in nauw contact. Zo vond in oktober 1935 in zijn woning een samenkomst plaats tussen Borms en Robert Paul Oszwald (1883-1945).²⁴ Deze laatste, een Duits historicus en ambtenaar, kende de toestanden in Vlaanderen uiterst goed. Gehuwd met een Nederlandse en de taal beheersend had hij al voor de Eerste Wereldoorlog met veel begrip over de Vlaamse eisen gepubliceerd, zich echter beperkend tot een etnische visie op de Vlaamse beweging en daarbij de

Raf Verhulst (staande) bij Borms thuis na diens vrijlating in 1929. [ADV, VFAL 1331]

21. J. Terzake, *Zijn de Belgische francs-tireurs te Leuven en elders een legende?*, Antwerpen, 1929; verscheen ook in een Franse en een Engelse vertaling. Op initiatief van de Leuvense professor Fernand Mayence onderzocht een Belgisch-Duitse geschiedkundige commissie in 1956 het probleem en kwam tot de conclusie dat er geen vrijsschutters in het spel waren geweest; zie: P. Schöller, *Der Fall Löwen und das Weissbuch*, Köln-Graz, 1958.
22. R. Verhulst, *Antwoord aan den Kardinaal! Cauchonie. Het Proces van 't gezag van de Bisschoppen*, Antwerpen, 1930.
23. Zie b.v. Germaansch Nationaal-Socialisme zowel als De verklaring van Hitler, in: *'t Vlaamsche Land*, 31 oktober 1937; meer hierover in: A.W. Willemsen, *Het Vlaams-Nationalisme*, Utrecht, 1969, p. 393.
24. Zie: R.P. Oszwald, Raf Verhulst zum 75. Geburtstag, in: *DeVlag*, jg. 3, 1941, nr. 7, p. 327.

sociale en economische aspecten uit het oog verliezend.²⁵ Tijdens die oorlog bekleedde hij in België verschillende functies en smeedde er contacten met Vlaamse militanten. Later zou hij die verdiepen met uit Vlaanderen verdreven activisten; Raf Verhulst was een van hen.²⁶

EEN VERJAARDAGSGESCHENK VAN TEL

Op 7 februari 1936 werd Verhulst zeventig. Dat kon natuurlijk niet in België gevierd worden, maar zijn Duitse vrienden lieten de gelegenheid niet onopgemerkt voorbijgaan. Vooral zijn intieme vriend Oszwald sprong in de bres. In het tijdschrift *Niederdeutsche Welt* publiceerde hij een artikel over het leven en werk van de jarige.²⁷ Daarin vermeldde hij dat de dichter, hoewel niet altijd kritiekloos tegenover zijn gastland, “mit vollen Zügen die Luft des neuen Deutschlands einatmet und nicht müde wird, seinen Landsleuten die Wahrheit über das Dritte Reich kundzutun”. Oszwald had echter nog meer in petto: hij nam de gebeurtenis te baat om een verzamelband te wijden aan de Vlaamse dichter.

Over de betekenis van dit boek dat als titel *Deutsch-Niederländische Symphonie*²⁸ draagt, werd al meermaals gepubliceerd in het raam van de Westforschung en van de geschiedschrijving van het nationaalsocialisme.²⁹ Daarom kan het hier volstaan te beklemtonen dat de acht medewerkers aan het boek – vijf Duitsers en drie Vlamingen – grotendeels bekend waren met de gevierde Verhulst en dat Oszwald veruit de voornaamste bijdrager was (vier van de elf opstellen waren van zijn hand). Hoewel hij in zijn inleidend hoofdstuk benadrukte dat de auteurs hun eigen stem lieten horen en dat hij slechts kleine veranderingen had aangebracht in de individuele bijdragen,³⁰ toch blijkt duidelijk uit de keuze van de medewerkers dat ze allemaal geschoold waren in de *völkische* denkwijze en dat de algemene opzet van het boek erin bestond aan te tonen dat de Lage Landen wel degelijk tot de Germaanse gedachtewereld en cultuur behoorden. Het boek handelt hoofdzakelijk over kunstenaars – architecten, beeldhouwers, schilders en toondichters – omdat deze, volgens Oszwald, beter dan gelijk wie “die Regungen des Blutes und

25. R.P. Oszwald, Der Nationalitätenkampf der Flamen und Wallonen, in: *Preussische Jahrbücher*, 156, 1914, nr. 2, pp. 214-245.
26. Zowel Oszwald als Verhulst leverden bijdragen voor een nummer van het tijdschrift *Süddeutsche Monatshefte* dat geheel aan Vlaanderen gewijd was (jg. 26, mei 1929, nr. 3).
27. R.P. Oszwald, Raf Verhulst zum 70. Geburtstag, in: *Niederdeutsche Welt*, jg. 11, 1936, nr. 1, pp. 53-55.
28. R.P. Oszwald, *Deutsch-Niederländische Symphonie*, Wolfshagen-Scharbeutz, 1937.
29. Het boek werd uitvoerig behandeld door S. Laux, *Flandern im Spiegel der 'wirklichen Volksgeschichte'. Robert Paul Oszwald (1883-1945) als politischer Funktionär, Publizist und Historiker*, in: B. Dietz, H. Gabel & U. Tiedau (red), *Griff nach dem Westen*, Münster-New York-München-Berlin, 2003, pp. 275-288 en ook door I. Schöffner, *Het nationaal-socialistische beeld van de geschiedenis der Nederlanden*, Utrecht, 1978, voornamelijk pp. 101-102.
30. R.P. Oszwald, *Vorklang*, in: *Deutsch-Niederländische Symphonie* [...], p. 10.

die Kräfte des Bodens" in zich gevoelen. Het boek werd uitgegeven door Carl J.H. Westphal, leider van een familiebedrijf dat zich specialiseerde in het verspreiden van Nederduitse geschriften. In zijn in 1941 uitgegeven boek over de geschiedenis van de uitgeverij had Westphal trouwens ronduit beweerd: "*Holland und Flandern sind Teile des großen niederdeutschen Raumes: seine Menschen sind niederdeutsche Menschen*".³¹ In dit artikel zal ik op deze thema's niet verder ingaan, maar enkel verwijzen naar passages uit Oszwalds boek die de gevierde direct betreffen.

Verhulst wordt in *Deutsch-Niederländische Symphonie* verschillende keren vermeld. Niet alleen is het boek aan hem opgedragen, het omvat ook de reproductie van een twee jaar eerder door Erich Klahn geschilderd portret.³² De bijdrage van Antoon Jacob is gewijd aan het werk en de rol van drie dichters die zich tijdens de Eerste Wereldoorlog hadden ingezet voor de Vlaamse zaak: Cyriel Verschaeve, René De Clercq en Raf Verhulst. Daarin wordt beklemtoond dat de laatstgenoemde pas na zijn activistische inzet de juiste weg gevonden had; de schrijver zelf verloochent alles wat hij daarvoor schreef.³³ De langste passages gewijd aan Verhulst stammen echter van zijn boezemvriend en jarenlange strijdgenoot Borms. Daarin beschrijft de politicus hoe hij in 1915 kennismaatte met de dichter/journalist en besloot zich aan te sluiten bij *Het Vlaamsche Nieuws*. Verder vertelt Borms over hun gezamenlijke arbeid in de Raad van Vlaanderen en over de brieven die Verhulst hem heimelijk in de gevangenis in Leuven liet toekomen vanuit Göttingen.³⁴ Het boek bevat ook een foto van de twee vrienden kort na de vrijlating van Borms in 1929.³⁵ De bundel eindigt met een korte biografie en een lijst van Verhulsts belangrijkste werken; daarin ontbreken welteverstaan alle verwijzingen naar zijn veelvuldige publicaties voor Hoste en *Het Laatste Nieuws*. Zoals te verwachten, werd het boek veel en gunstig besproken in nationaalsocialistische en *völkische* tijdschriften in Duitsland, Vlaanderen en Nederland.³⁶ In een van de recensies in *De Hollandsche Post* beweerde Jef Hinderdael³⁷ zelfs dat de lectuur van het boek zijn ogen geopend

31. Geciteerd uit het hoofdstuk *Flämische Führergestalten* in: C.J.H. Westphal, *Vom Werden eines niederdeutschen Verlages*, Wolfshagen-Scharbeutz, 1941, p. 254.
32. Erich Klahn (1901-1978) was een Noord-Duitse kunstenaar die o.a. bekend is om een serie van 1312 Uilenspiegel-aquarellen geïnspireerd door de Duitse vertaling van De Costers roman. Hiervan zijn er acht afgebeeld in Oszwalds boek. Wie het portret van Verhulst bestelde en waar het zich momenteel bevindt, is niet bekend. Zie: H. Repetzky, *Erich Klahn. Eine Monographie*, Bonn, 2001, en *Erich Klahns Uilenspiegel. Illustrationsfolgen zu Charles de Costers Roman*, Wolfenbüttel, 1986.
33. A. Jacob, *Die Dichterfront. Sänger und Führer*, in: R. P. Oszwald, *Deutsch-Niederländische Symphonie [...]*, p. 209.
34. A. Borms, *Kameradschaft. Einsatz und Vertrauen*, in: R.P. Oszwald, *Deutsch-Niederländische Symphonie [...]*, pp. 214-225.
35. R.P. Oszwald, *Deutsch-Niederländische Symphonie [...]*, p. 19 en p. 349 van dit artikel.
36. In de tweede uitgave van het boek (1944, p. 240) geeft Oszwald een lijst van de voornaamste recensies.
37. Jef Hinderdael (1877-1948), geboren Gentenaar, schrijver en uitgever, was al gedurende de

had en hem de volle draagwijdte van de *niederdeutsch-völkische* werkelijkheid had doen inzien.³⁸ Het enige negatieve geluid kwam van Pieter Geyl.³⁹

HET ONTSTAAN VAN EEN HISTORISCHE ROMAN

De bibliografische lijst aan het einde van Oszwalds anthologie vermeldde dat Verhulst werkte aan een boek over Coucke en Goethals. Volgens Delfos was zijn schoonvader hiermee begonnen in juli 1936 op aanraden van zijn goede vriend Edgard Muylle.⁴⁰ Deze had een kleine uitgeverij opgericht, waarin hij zijn eigen romans uitgaf, maar ook eenvoudige lectuur onder een breder publiek wilde verspreiden door middel van een reeks kleinere boekjes. Daarin wilde hij Verhulsts verhaal opnemen.⁴¹ Om zijn vriend op gang te helpen bezorgde Muylle hem een vroeger verschenen pamflet over de rechtszaak, waarbij in 1860 twee Vlaamse arbeiders in Bergen beschuldigd werden van de moord op een weduwe.⁴² Het in het Frans gevoerde proces werd in een week tijd afgehandeld en de twee Vlamingen werden ter dood veroordeeld. Enkele weken later – op 16 november 1860 – vond de executie met de guillotine plaats op de Grote Markt in Charleroi. Een jaar nadien werden de leden van een Waalse bende aangehouden; twee ervan werden aangewezen als de werkelijke daders van de moord op de weduwe en ter dood veroordeeld.⁴³ Daarmee groeide de terechtstelling van Coucke en Goethals uit tot een geval van gerechtelijke dwaling dat jarenlang tot hevige controversen zou lei-

Eerste Wereldoorlog bevriend met Oszwald. Na de oorlog in België bij verstek veroordeeld, week hij definitief uit naar Nederland, waar hij zich vestigde in Soest en de Nederlandse nationaliteit verwierf. Hij evolueerde van Groot-Nederlander naar nationaalsocialist, zie hierover: M. Hinderdael, Jef Hinderdael, een Vlaams idealist, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 38, 1979, nr. 3, kol. 159-182. Zijn boek *Brieven van de Lüneburger heide* werd grotendeels geschreven op Hof Thansen, een domein toebehorend aan Alfred Toepfer. Zie hierover: B. Dietz e.a. (red), *Griff nach dem Westen [...]*, p. 1068.

38. De Dietsche Gedachte en de Nederduitsche Werkelijkheid, in: *Hollandsche Post*, jg. 3, 1938, nr. 1-2; bovendien geciteerd in: C.J.H. Westphal, *Vom Werden eines niederdeutschen Verlages [...]*, p. 278.
39. P. Geyl, Duits en Diets, in: *Nederlandsche Historiebladen*, jg. 1, 1938, nr. 2, pp. 190-200.
40. Edgard Muylle (1887-1945) was een in Deurne bij Antwerpen gevestigde Vlaamsgezinde arts die zich bekommerde om arme zieken. Hij was bevriend met een groot aantal vooraanstaande flaminganten, onder wie August Borms. Zie: P.J. Verstraete, Edgard Muylle, in: *VWS-Cahiers*, jg. 28, 1993, nr. 2.
41. Het ontstaan van de roman is beschreven in L. Delfos, *Raf Verhulst [...]*, pp. 89-96 en ook in E. van Hemel, Hoe Raf Verhulst er toe kwam "Coucke en Goethals" te schrijven, in: *Volk en Staat*, 16-17 maart 1941. Edward van Hemel (1898-1974) was intiem bevriend met zowel Muylle als Verhulst; zie ook: G. Schmook, *Stap voor stap langs kronkelwegen*, Antwerpen-Amsterdam, 1976, pp. 552-553.
42. Het ging hier uitdrukkelijk om L. Delpire, *Tot eerherstelling van Jan Coucke en Pieter Goethals, maartelaars van het gerecht*, 2de uitg., Antwerpen, 1892, maar Verhulst kende stellig ook de menigvuldige vroegere publicaties van H. Peters rondom de zaak.
43. De uitvoering van dit doodsvonniss vond plaats op 29 maart 1862.

den: de Vlamingen zouden veroordeeld zijn zonder ooit veel begrepen te hebben van wat zich in de gerechtszaal afspeelde. Vast staat echter dat de zaak een *cause célèbre* werd in de strijd tegen de taalkundige onrechtvaardigheid van het Belgisch juridische systeem en voor de afschaffing van de doodstraf in het algemeen.⁴⁴

Het is niet de bedoeling van dit artikel verder in te gaan op deze controverse of de literaire en geschiedkundige waarden van Verhulsts boek te beoordelen. Dat het bijna 800 bladzijden lange manuscript niet meer overeenstemde met Muylles oorspronkelijke bedoeling een klein boek uit te geven en bovendien, volgens huidige maatstaven, niet beantwoordt aan strenge wetenschappelijk vereisten spreekt vanzelf. Verhulsts vrienden, Edmond Van Tassel en Antoon Van Opstraet, leiders van de uitgeverij Patria, hadden zich oorspronkelijk bereid verklaard het langere manuscript uit te geven, maar bedachten zich uit vrees voor negatieve reacties van de adverteerders in hun dagblad⁴⁵ op het sterk anti-Belgische karakter van het boek.⁴⁶ Ten slotte besliste Muylle het uitgebreide boek toch te laten verschijnen in zijn eigen uitgeverij, De Wekroep.⁴⁷ Een kopie ervan werd met een door Verhulst eigenhandig geschreven brief naar Leopold III gestuurd. De roman kreeg in literaire kringen relatief weinig aandacht,⁴⁸ maar werd aanleiding tot een veel belangrijkere gebeurtenis, bekostigd in Duitsland.

HET HOOGFEEST

Nadat de culturele activiteiten van de Hamburgse mecenas Alfred Toepfer in 1935 onder het toezicht van de Reichskulturkammer (RKK) geplaatst waren, besliste men de verschillende prijzen die zijn stichting verleende, uit te breiden en te bundelen onder twee grote instanties, elk met president en curatoria: de Johann Wolfgang Goethe Stiftung met Freiburg-im-Breisgau als basis en de Hansische Stiftung met zetel in Hamburg. Deze laatste was verantwoordelijk voor de toekenning van drie prijzen waaronder de Rembrandtprijs, bestemd voor toonaangevende artistieke personaliteiten uit *niederländisch-niederdeutsche* volksgroepen. In de praktijk zou de prijs afwisselend aan een Nederlandse en een Vlaamse laureaat gegeven worden

44. Reeds in 1950 werd een genuanceerde kijk over de zaak gegeven in: H. Bossier, De zaak Coucke en Goethals. Geschiedenis van een mythe, in: *Nieuw Vlaams Tijdschrift*, jg. 4, 1949-1950, pp. 1078-1112. Alle bovenvermelde feiten over het Coucke en Goethals proces en over de daaruit ontstane controverse werden later uitvoerig behandeld in L. Van Herreweghe, *Coucke en Goethals. Ware martelaars van de Vlaamse zaak?*, onuitgegeven masterproef, Universiteit Gent, 2009-2010 (beschikbaar op het internet).
45. Van Tassel en Van Opstraet hadden in 1934 het blad *De Dag* gelanceerd.
46. L. Delfos, *Raf Verhulst [...]*, p. 92.
47. R. Verhulst, *Jan Coucke en Pieter Goethals*, Deurne-Zuid, 1940.
48. Lode Monteyne publiceerde op 26 juni 1940 een recensie over het boek in *De Dag*. Een merkwaardig artikel werd bovendien gewijd aan het boek en aan herinneringen over de dichter in een collaborerend Franstalig Brussels dagblad: P. Heuvelmans, Raf Verhulst, le rossignol flamand, in: *Nouveau journal*, 18 oktober 1940.

en, aangezien hij in 1939 was toegekend aan de schilder Hendrik Luyten, moest theoretisch in 1940 een Nederlander aan bod komen.

Al sinds het begin van dat jaar werd naar een mogelijke kandidaat of kandidate gezocht. Hans Friedrich Blunck, RKK-voorzitter en lid van het curatorium,⁴⁹ dacht eerst aan de Duitsgezinde schrijfster Jo van Ammers-Küller,⁵⁰ maar maakte zich zorgen over de kwaliteit van haar laatste boeken en wist ook niet hoe het met haar gezindheid tegenover Duitsland stond sinds het uitbreken van de oorlog. Het Nederlandse curatorium-lid Van Vessem suggereerde een Boerse persoonlijkheid als mogelijkheid, maar Toepfer wilde daar niet van weten: dit zou zijn goede betrekkingen met Engeland in gevaar brengen. Ten slotte kwam de naam van Antoon Coolen⁵¹ uit de bus, maar ook daar zat een kink in de kabel: het Auswärtige Amt had bezwaren. De Nederlandse gezant in Den Haag had verslag uitgebracht over een toespraak van Coolen tijdens het congres van de pacifistische Jongeren Vredes-Aktie, en dit viel niet in de smaak van de Duitse autoriteiten. Toch gaf Toepfer, die de voorkeur gaf aan Coolen, het nog niet op. Toen hij in mei 1940 als lid van de Duitse contraspionagedienst naar Nederland overgeplaatst werd, nam hij de gelegenheid te baat Coolen persoonlijk te ontmoeten om te polsen of hij de prijs zou aanvaarden. Om de dichter niet te compromitteren bij de burens nam Toepfer daarbij de voorzorg in burgerkledij te verschijnen. De Nederlander hield echter voet bij stuk en weigerde zich te laten overhalen: onder Duitse bezetting viel het hem onmogelijk de prijs te aanvaarden.⁵² Nadat nog enkele andere Nederlandse namen waren voorgesteld, moest men ten slotte de idee om een gepaste Nederlander te vinden, opgeven en zocht men naar een Vlaamse kandidaat. Borchling, germanist aan de universiteit van Hamburg, stelde Verhulst voor, met uitdrukkelijke vermelding van Oszwalds boek als aanleiding. Verhulst werd gecontacteerd en nam gretig aan, omdat hij dacht dat deze eerbetuiging Vlamingen en Duitsers dichter bij elkaar

49. De andere leden van het curatorium waren op dat ogenblik: Adolf Rein, president van de Hansische Stichting, (voorzitter), Antoon Jacob en Conrad Borchling, professoren aan de universiteit van Hamburg, en A.J. van Vessem, afgevaardigde van de NSB in de Eerste Kamer. Na de Duitse inval in Nederland in 1940 trok deze laatste zich grotendeels terug uit de politiek en werd in het curatorium vervangen door de aan het naziregime meer loyale Geerto A.S. Snijder, later voorzitter van de Nederlandse Kultuurraad. Zie: J. Zimmermann, *Die Kulturpreise der Stiftung F.V.S. 1935-1945*, Hamburg, 2006, pp. 649-650.
50. Jo van Ammers-Küller (1884-1966) was een tamelijk populaire Nederlandse schrijfster van wie de werken in het Duits vertaald werden. Na de oorlog werd haar wegens nazisympathieën publicatieverbod opgelegd.
51. Antoon Coolen (1897-1961) was een Nederlands schrijver die later zou weigeren lid te worden van de Nederlandse Kultuurkamer.
52. Voor de weigering van de prijs zie: A. Coolen, Felix Timmermans onder de Duitse bezetting, in: *Critisch Bulletin*, jg. 15, juni 1948, pp. 258-259 en C. Slegers, *Antoon Coolen 1897-1961*, Tilburg, 2001, pp. 357-358. Jaren later, in 1960, zou Coolen, samen met de socioloog Max Lamberty (1893-1975), de eerste door Toepfer gefinancierde Joost-van-den-Vondelprijs toegekend krijgen.

zou brengen. De zoektocht naar een kandidaat had al met al elf maanden in beslag genomen. Bij de prijsuitreiking aan Luyten op 17 november 1940 (niet toevallig vastgelegd rond de 80ste verjaardag van Couckes en Goethals' terechtstelling) werd de naam van de nieuwe laureaat aangekondigd.⁵³

Zoals bij de bekroning van Luyten en later van Timmermans, besliste men ook deze keer de feestelijkheden te laten plaatsvinden in Antwerpen, hoewel Verhulst, die al lang met gezondheidsproblemen te kampen had,⁵⁴ zich slechts moeilijk kon verplaatsen. Een triomfantelijke terugkeer en een groots programma werden voor de gelegenheid op touw gezet, zowel door de Duitse bezetter als door de DeVlag. De overkomst naar Antwerpen bood de dichter, die al sinds vele jaren niet meer officieel naar de sinjorenstad reizen kon, de gelegenheid een aantal oude vrienden te ontmoeten. Zo begroette hij op donderdag 13 maart, in intieme kring, zijn wapenbroeder Borms, evenals de hem sinds lang bekende Antwerpse dichter Melis.⁵⁵ De viering zelf strekte zich uit over een periode van twee dagen.⁵⁶

Op zaterdag 15 maart 1941 vond een lezing plaats in de trouwzaal van het stadhuis. Joris Diels las passages uit een huldetekst geschreven door Oszwald ter gelegenheid van Verhulsts 75ste verjaardag⁵⁷ en uit *Coucke en Goethals*, terwijl Jet Naessens en Ben Royaards reciteerden uit Verhulsts gedichtenbundel *Langs groene hagen* en uit het drama *Semini's kinderen*.⁵⁸ Niet enkel een aantal vooraanstaande Vlaamse personaliteiten, onder wie Borms, Reimond Speleers en Rob Van Roosbroeck, maar ook dr. Werner Reese, Kulturreferent bij de Duitse militaire overheid, waren hierbij aanwezig. Diezelfde avond werd in de Vlaamse Opera *Quinten Massys* opgevoerd, een compositie van Wambach op het libretto van Verhulst. De gehuldigde dichter maakte er zijn eerste publieke verschijning, maar moest, op doktersadvies, nog voor het laatste bedrijf de zaal verlaten.

53. De langdurige speurtocht naar een gepaste kandidaat voor de Rembrandtprijs 1940, zowel als de tekst van de weigering door Coolen en de aanvaarding door Verhulst worden in detail beschreven in J. Zimmermann, *Die Kulturpreise der Stiftung F.V.S. 1935-1945 [...]*, pp. 691-697. Voor de expliciete verwijzing naar Oszwalds boek bij de uiteindelijke keuze, zie p. 696.
54. In het Verhulst archief bevinden zich twee brieven van zijn vrouw – de ene daterend uit 1927 aan Borms, de andere van 1932 aan Jules de Praeter – waarin zware heelkundige ingrepen worden aangekondigd (AMVC-Letterenhuis, V 4165/129120 en 121604/11). De apotheker De Praeter (1868-1934) was sinds vele jaren een intieme familievriend.
55. Borms had het plan opgevat zijn vriend op woensdag 12 maart tegemoet te rijden en was daarvoor om vijf uur 's morgens uit Merksem vertrokken, maar de twee wagens misten elkaar in Hasselt. Zie: Professor Raf Verhulst te Antwerpen, in: *De Dag*, 14 maart 1941.
56. Het programma bevindt zich in het AMVC-Letterenhuis, Verhulstarchief (V4165), nr. 140722/6.
57. Voor de integrale Duitse versie van die tekst zie: R.P. Oszwald, Raf Verhulst zum 75. Geburtstag, in: *De Vlag*, jg. 3, 1941, nr. 7, pp. 321-332.
58. Een foto van Joris Diels tijdens zijn voorlezing was tot voor kort te zien op de site van het Studietoel en documentatiecentrum Oorlog en hedendaagse Maatschappij (SOMA) maar is nu, wegens auteursrechten, niet meer beschikbaar.

Op de ochtend van de volgende dag, zondag 16 maart, werd een plechtigheid georganiseerd in de Nottebohm zaal⁵⁹ van de Hendrik Conscience Stadsbibliotheek met als thema de opening – precies een kwarteeuw voordien – van de vernederlandse universiteit te Gent. Zowel Jef Van de Wiele als Speleers, voormalig rector van de universiteit, en Wies Moens namen er het woord. Ten slotte werd 's namiddags in het Museum voor Schone Kunsten de Rembrandtprijs aan Verhulst overhandigd. Aanwezig waren een aantal hooggeplaatste Duitse persoonlijkheden, onder wie Eggert Reeder, leider van de Militärverwaltung en Harry von Craushaar, zijn plaatsvervanger, Walter Delius, Stadtkommissar van Antwerpen, en – in toga met Spaanse kraag – een aantal professoren van de universiteit van Hamburg (in de nazitijd bekend als de Hansische universiteit). De Vlaamse overheids- en kunstwereld was vertegenwoordigd door Jan Grauls, Leo Delwaide, Felix Timmermans, Hendrik Luyten, Wies Moens, Ferdinand Vercnocke, Anton Thiry en vele anderen.⁶⁰ Ook hier nam Van de Wiele het woord, gevolgd door Verschaeve – samen met Streuvels en De Clercq, eerste winnaar van de prijs – en door dr. Wilhelm Gundert, rector van de universiteit. Allen brachten hulde aan de dichter/strijder en benadrukten de nauwe banden die bestonden tussen Vlaanderen en Duitsland. Van de Wiele vestigde bovendien de aandacht op de aanwezigheid van vertegenwoordigers uit Nederland en vernoemde professor G.A.S. Snijder en Henri van Maasdijk.⁶¹ Nochtans waren nog andere publieke figuren voor de gelegenheid uit Nederland gekomen, zoals Franz Wehofsich en Friedrich Plutzar, twee vertrouwelingen van Seyss-Inquart, naast George Kettmann en misschien zelfs Antoon Coolen.⁶² Nadat Antoon Jacob de Nederlandse tekst van de oorkonde had voorgelezen en Gundert de Duitse, werd ze door de rector overhandigd aan de laureaat. Verhulst dankte voor de eer, verwees zonder hem bij naam te noemen naar de *“grote edelmoedige Nederduitse koopman”*⁶³, stichter van de prijs en sprak toen over de sterke banden

59. De keuze van deze zaal, genaamd naar de Duitse mecenas Oscar Nottebohm (1865-1935), zal wel geen toeval geweest zijn. Opmerkelijk is dat volgens een vermelding in het programmaboekje deze ontvangst oorspronkelijk had moeten plaatsvinden in het Plantin-Moretus Museum.

60. De informatie over de namen van de aanwezigen komt grotendeels uit *Kölnische Zeitung*, 18 maart 1941.

61. Zowel Geerto A.S. Snijder (1896-1992) als Henri van Maasdijk (1904-1985) waren vooraanstaande Nederlandse collaborateurs en bewonderaars van Hitler; zie P. Knechtmans, P. Schulte & J. Vogel, *Collaborateurs van niveau. Opkomst en val van de hoogleraren Schrieke, Snijder en Van Dam*, Amsterdam, 1996, voornamelijk pp. 155-222.

62. George Kettmann (1898-1970) was een Nederlandse dichter/uitgever van sterk nationaalsocialistische overtuiging. Zijn aanwezigheid en die van Coolen bij de plechtigheid worden vermeld in: G. Kettmann, *Leven in tweespalt*, Nijmegen, 1999, p. 166. Stijn Geys heeft me hierop attent gemaakt. De aanwezigheid van Coolen zou des te meer opvallend zijn daar hij de prijs geweigerd had en zeker geen pro-Duitse sympathieën had. Misschien vergist Kettmann zich hier, hoewel dit deel van de memoires, uitgegeven in 1999 werd geschreven in de jaren 1951-1952, dus niet zo lang na de gebeurtenissen.

63. J. Zimmermann, *Die Kulturpreise der Stiftung F.V.S. 1935-1945 [...]*, p. 704 (mijn vertaling).

Het publiek tijdens de prijsuitreiking aan Verhulst op 16 maart 1941 in het Museum voor Schone Kunsten. Op de eerste rij bemerkt men v.l.n.r. Kriegsverwaltungschef Eggert Reeder (gedeeltelijk achter plant), Hendrik Luyten, Raf Verhulst, Harry von Craushaar, Schmidt, Delius, Wilhelm Gundert, rector van de Hansische Universität, Adolf Rein, president van de Hansische Stiftung, met vervolgens Curt Eisfeld, Fritz Jäger en Conrad Borchling, professoren aan de universiteit. [Amsab-ISG]

Nederlandse tekst van de oorkonde overhandigd aan Raf Verhulst door rector Wilhelm Gundert. [Collectie auteur]

tussen Vlaanderen en Duitsland. Ten slotte nam August Borms, enge vriend van de dichter, het woord.

Zoals te verwachten, werden zowel de plichtigheden als het leven en werk van Verhulst uitvoerig besproken in de Vlaamse en Duitse pers.⁶⁴ In Nederland verscheen in *Volk en Vaderland* een verslag over de prijsuitreiking onder de voor die tijd wel zeer kenmerkende titel: *"Het bloed spreekt in Vlaanderen"*.⁶⁵ De Militärverwaltung was uiterst tevreden met het gebeurde: in haar intern maandelijks verslag voor maart 1941 berichtte ze dat de feestelijkheden een groot succes geweest waren en het bewijs leverden dat *"die Entbehrungen und Nöte dieses Winters das Fundament der deutsch-flämischen Zusammenarbeit auf kulturellem Gebiet und das flämische Vertrauen auf Deutschland nicht zu erschüttern vermocht haben"*.⁶⁶ De Duitse

64. Het augustus nummer 1941 van de *DeVlag* (pp. 36-37) geeft een overzicht van de belangrijkste persberichten gewijd aan de prijsuitreiking.
65. Het bloed spreekt in Vlaanderen, in: *Volk en Vaderland*, jg. 9, 1941, nr. 13. Of Kettmann dit verslag zelf schreef, is niet zeker, daar het artikel niet ondertekend is.
66. SOMA, MV 10/577 B.15: Tätigkeitsbericht Nr.15 der Militärverwaltung für den Monat März 1941,

ambassade meldde in meer nuchtere taal dat, vanwege een vergadering van het VNV in Brussel,⁶⁷ enkele vooraanstaande Vlaamse personaliteiten belet waren aan de Antwerpse feestelijkheden deel te nemen. Misschien daarom, speculeerde de ambassade, was de Vlaamse jeugd slechts spaarzaam vertegenwoordigd en stamde deze meestal uit de Vlaamse ss.⁶⁸ Niemand verwachtte er zich echter aan dat de dichter twee weken later nog eens zou gehuldigd worden in de sinjorenstad, in heel andere omstandigheden.

VERDERE HULDIGINGEN

Na de prijsuitreiking bleef Verhulst nog enkele dagen in Antwerpen en maakte van de gelegenheid gebruik om enkele oude bekenden zoals uitgever Antoon Van Opstraet en Karel Peeters, beheerder van *Volk en Staat*, te ontmoeten. Borms bracht hem om gezondheidsredenen op zaterdag 22 maart terug naar Aken, terwijl zijn dochter en schoonzoon in België bleven om de volgende dag deel te nemen aan een verdere huldiging van de dichter in Brussel in verband met het Lentezangfeest. Bij deze gelegenheid, waarop o.a. Leonce Gras een rapsodie van August De Boeck ten gehore gaf, sprak Van de Wiele over de betekenis van het lied in Vlaanderen en bracht Borms nogmaals hulde aan Verhulst.⁶⁹

Hoewel de meesten die nauw betrokken waren bij de vorige huldigingen, op de hoogte waren van Verhulsts uiterst fragile gezondheid, was men in Antwerpen toch verrast, wanneer Antoon Mermans op 26 maart in *Volk en Staat* bekendmaakte dat de dichter twee dagen tevoren in Aken gestorven was en 's anderendaags een *in memoriam* verscheen, opgesteld door Cyriel Rousseu.⁷⁰ Het nieuws sloeg in als een bom en, hoewel eerst aangenomen werd dat Verhulst in Aken ter aarde besteld zou worden, werden maatregelen getroffen om de dichter in Antwerpen een luisterrijke, politiek getinte begrafenis te bereiden. Door toedoen van de Antwerpenaar Fé Loquet en de Duitse autoriteiten werd er anders over beslist.⁷¹

Op vrijdag 28 maart vond eerst een intieme plechtigheid plaats op het Westfriedhof in de Duitse stad, op enkele meters van Verhulsts woning. Een hon-

geciteerd in J. Zimmermann, *Die Kulturpreise der Stiftung F.V.S. 1935-1945 [...]*, p. 701.

67. Op zondag 16 maart gaf Staf De Clercq een belangrijke redevoering in Brussel in het kader van de onderhandelingen tussen het VNV en Verdinaso; zie: Br. De Wever, *Greep naar de macht*, Tielt, 1994, p. 396.

68. Bericht der Deutschen Gesandtschaft Brüssel vom 21 März 1941, geciteerd in J. Zimmermann, *Die Kulturpreise der Stiftung F.V.S. 1935-1945 [...]*, p. 702.

69. *Vooruit* en *De Dag*, 25 maart 1941.

70. *Volk en Staat*, 26 en 27 maart 1941.

71. *De Dag*, 29 maart 1941. De financier/stedenbouwkundige, Fé Loquet (1876-1942) was in Antwerpen een belangrijke figuur. Tijdens de Eerste Wereldoorlog had hij *Het Vlaamsche Nieuws* financieel ondersteund en, in 1930, samen met de architect Huib Hoste en Le Corbusier, het ontwerp Linkevoer voorgesteld; zie L. Delfos, *Raf Verhulst [...]*, p. 53.

derdtal vrienden en bekenden, onder wie Jan Timmermans, vertegenwoordiger van Jef Van de Wiele, Borms, Van Puymbrouck, Van Opstraet, Van Tassel, Melis en Loquet, waren uit Vlaanderen gekomen om deel te nemen aan de lokale plechtigheid en het stoffelijk overschot te groeten.⁷² Nadat een afvaardiging van het Duitse leger en van de ss een bloementuיל had neergelegd bij de kist, nam Borms het woord en sprak zijn vriend toe met de volgende regels uit Julius De Geysters *Van Rijswijckmars*: “Vriend Raf... Gij vleidet geen grooten der wereld; wat recht was en schoon joeg uw boezem in brand; gij duldet geen vreemden als meesters in 't land”.⁷³ Ten slotte begaf de lijkwagen zich, vergezeld van een aantal auto's, op weg richting Antwerpen, waar het stoffelijk overschot tijdelijk werd ondergebracht in het Osterriethhuis.

Op de ochtend van maandag 31 maart stond de kist, overdekt met een Vlaamse Leeuw en bewaakt door vier stoere leden van de Vlaamse ss opgebaard op het binnenplein van het huis. Daar konden tussen 9:00u. en 10:45u. vrienden en notabelen een laatste groet brengen aan de dichter. Daarna vond een korte plechtigheid plaats, gedurende dewelke de dodenmars uit Beethovens *Eroica* werd uitgevoerd en enkele woorden werden gesproken door Borms, als persoonlijke vriend, door Jacob, in naam van de Hansische universiteit, en door Van Roosbroeck, als vertegenwoordiger van de Vlaamsche Kultuurraad. Deze laatste wenste de dichter toe dat “de rijke aarde van uw geliefd Vlaanderen (...) een zachte mantel weze”.⁷⁴ Bij het verlaten van het Osterriethhuis stond een grote massa toeschouwers, meerdere rijen dik, langs de Meir om de lijkwagen te zien vertrekken richting Schoonselhof. Daar was het publiek veel minder talrijk; enkel de harde kern was overgebleven. Een foto toont duidelijk dat een vijftigtal personen, onder wie een aanzienlijk aantal Duitsers en Vlaamse ss-leden de kist vergezelden, velen de Hitler groet brengend.⁷⁵ Verhulst werd er begraven op het erepark, naast Pol De Mont en dicht bij zijn idool Jan Van Rijswijck.

NAKLANK

De ruchtbaarheid rondom Verhulst hield nog enkele maanden aan. In het maartnummer van de *DeVlag* publiceerde Van de Wiele een *post memoriam* waarin hij de begrafenisplechtigheden in Antwerpen in herinnering bracht.⁷⁶ *Volk en Staat* ging door met de publicatie van *De jeugd van Tijl Uilenspiegel*, een werk van Verhulst dat

72. *Volk en Staat*, 29 maart 1941. Een bekende foto toont Borms voor de open kist, een laatste groet brengend aan zijn strijdgenoot; SOMA, beeldenbank 30412.

73. *De Dag*, 29 maart 1941. Het voornaamste lokale dagblad in Aken wijdde echter maar enkele regels aan het gebeuren, zie: Trauerfeier für Prof. Dr. Verhulst, in: *Politisches Tageblatt*, 29 maart 1941.

74. Deze beschrijving van de begrafenisplechtigheden is grotendeels afkomstig uit *Volk en Staat* van 1 april 1941.

75. Zie AMVC-Letterenhuis, V4165/P nr. 140720/7.

76. J. Van de Wiele, Bij het graf van Raf Verhulst, in: *DeVlag*, jg. 3, 1941, nr. 8, pp. 357-358.

De begrafenisstoet na het verlaten van het Osterriethuis op de Meir, 1941.
[© 2011 – Rik Selleslags. AMVC-Letterenhuis]

oorspronkelijk tijdens de Eerste Wereldoorlog in *Het Vlaamsche Nieuws* verscheen en vanaf 12 januari 1941 als feuilleton in de krant was opgenomen met tekeningen van Armand Panis.⁷⁷ Daarna gaf *Volk en Staat* het verhaal uit in boekvorm. *Het Laatste Nieuws* wilde zich niet onbetuigd laten en deed ook een greep in het verleden: het feuilleton *Robert en Bertrand* van Koen Ravestein werd vanaf mei 1941 weer in afleveringen op de markt gebracht. Ook *Jan Coucke en Pieter Goethals* vond grotere verspreiding. Nu het land bezet was en de politieke rollen gekeerd waren, zag de uitgeverij Patria er geen graten meer in vanaf 23 maart de roman als mengelwerk in *De Dag* te doen verschijnen met forse illustraties door Lode Seghers⁷⁸ en daarna de roman in wekelijkse afleveringen op de markt te brengen.⁷⁹ Bovendien zette de Hansische Stichting dat jaar een ongebruikelijke stap en publiceerde een brochure over de toekenning van de Rembrandtprijs aan Verhulst, met gedetailleerde beschrijving van de plechtigheden en opname van alle toespraken.⁸⁰ Dit is een van de weinige keren in de geschiedenis van de Rembrandtprijs dat zoiets gebeurde.⁸¹

In 1944 beleefde de *Deutsch-Niederländische Symphonie* een tweede, sterk uitgebreide uitgave. Daarin werd de bijdrage van Delfos vervangen door een artikel van Oszwald. De (niet bij naam vernoemde) Vlaming wilde niet meer meespelen, zei de inleiding; volgens Delfos' verklaring weigerde hij eenvoudig bepaalde passages te schrappen die wezen op een "*eigen geschiedenis van Nederland*", zoals Oszwald dat van hem verlangde.⁸²

Een jaar later, na de bevrijding, besliste het Antwerpse schepencollege het graf van Verhulst uit het erepark te verwijderen.⁸³ De officiële huldigen rond de dichter waren toen definitief voorbij en zijn naam geraakte in de vergetelheid.

77. Armand Panis (1907-1997) was een Antwerps karikaturist die voornamelijk in *Volk en Staat* een over de tijd evoluerend beeld geschetst had van de Uilenspiegelfiguur. Zie: P.J. Verstraete, *Armand Panis: karikaturist en tekenaar*, Kortrijk, 2007 en M. Beyen, *Waarmee mogen echte Vlamingen lachen? Humor in de Vlaamse intellectuele cultuur tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Gerard Walschap genootschap lezing 2005 (beschikbaar op het internet).
78. Lode Seghers (1905-1983), tekenaar en affiche-ontwerper, had een aantal vooraanstaande Vlaamse figuren getekend. Zijn portret van Verhulst daterend uit 1938 is afgebeeld op het kaft van Delfos' *Raf Verhulst* monografie.
79. Dit leidde tot de publicatie in ca. 1943 van een Patria editie van het boek. Aangezien Verhulst zijn manuscript opzettelijk onderschreven had met "*September 1938*" (100ste verjaardag van het verschijnen van *De Leeuw van Vlaanderen*) en de Patria uitgave niet gedateerd is, verwijzen vele bronnen er verkeerdelijk naar als de eerste editie van *Jan Coucke en Pieter Goethals*; zie b.v. L. Saerens, *Vreemdelingen in een wereldstad*, Tielt, 2000, pp. 319-320.
80. *Der Hansische Rembrandt-Preis 1940. Raf Verhulst*, Hamburg, 1941.
81. Een gelijkaardige brochure werd gepubliceerd in 1965, na de uitreiking van de Rembrandtprijs aan Albert Servaes in Salzburg.
82. I. Schöffner, *Het nationaal-socialistische beeld van de geschiedenis der Nederlanden [...]*, p. 102, voetnoot 3.
83. A. Stynen, *Een geheugen in fragmenten*, Tielt, 2005, p. 235. De eigenlijke overbrenging van Verhulsts graf vond plaats op 18 augustus 1945 (inlichting verschaft door de administratie van het Schoonselhof).

Hinderdaels voorspelling dat Verhulst – naar het voorbeeld van Conscience – bekend zou blijven als diegene die zijn volk had leren “denken, nadenken, dóóordenken en doordénken” behoorde nu duidelijk tot het rijk van de pure hagiografische fantasie.⁸⁴

BESLUIT

Een verhaal zoals het bovenstaande heeft vele facetten die alle aanleiding kunnen geven tot uiteenlopende interpretaties en opmerkingen. Hier wil ik me beperken tot enkele conclusies en vraagstellingen met betrekking tot de uitreiking van de Rembrandtprijs in 1941.

1. Dat de Flamenpolitik en de Westforschung het terrein voorbereidden voor de Militärverwaltung van België in de Eerste Wereldoorlog is bekend. Dat R.P. Oszwald hierin een spilfiguur was, werd ook reeds uitvoerig in de literatuur besproken. Deze bijdrage toont echter aan dat zijn *Deutsch-Niederländische Symphonie* – opgevat als huldebeton aan Verhulst – ook wezenlijk heeft bijgedragen tot een grotere bekendmaking van de dichter/schrijver in de Duitse wereld en dus indirect tot zijn latere erkenning.

2. De lange zoektocht naar een gepaste kandidaat voor de prijs van 1940 werpt scherp licht op de politieke functie van de prijs en op de rol gespeeld door Toepfer in het selectieproces van de laureaat. Hoewel de Hamburgse mecenas steeds discreet op de achtergrond wilde blijven, wisten de geïnitieerden – ook de kandidaten zelf – wie aan de touwtjes trok. Bovendien wordt hier bewezen dat men, met voldoende ruggengraat, wegens eventuele bezwaren het aanbod van een prijs kon weigeren.

3. In de oorkonde van de prijs, zowel als in de berichtgeving over de prijsuitreiking, worden *Coucke en Goethals* en een aantal politiek aanvaardbare geschriften van de dichter vermeld. Over zijn vroege succesvolle feuilletonseries (inclusief die in het Frans geschreven of vertaald) wordt in duizend talen gezwegen. A. Jacob beweert dat Verhulst al zijn werk daterend van voor de Eerste Wereldoorlog had verloochend. Dit is hoogst onwaarschijnlijk en zeker niet het geval voor het lettertristisch oeuvre. Bovendien dient opgemerkt dat de roman *Coucke en Goethals*, als lang populair verhaal, in menig opzicht volledig in de lijn ligt van Verhulsts vroegere feuilletons; enkel de illustraties ontbraken hier in den beginne, maar die werden er, zoals vermeld, later aan toegevoegd.

4. Verder rijst de vraag: “Wat, indien *Coucke en Goethals* nooit op tijd klaargekomen was?” Zou de Rembrandtprijs dan toch aan Verhulst zijn toegekend? De vraag kan niet met zekerheid beantwoord worden. Toch is het symptomatisch dat het curatorium van de Rembrandtprijs zijn keuze voor Verhulst heel bewust open-

84. J. Hinderdael, Brief aan Verhulst, in: *Hollandsche Post*, jg. 5, 1940, nr. 7/12, p. 12.

baar maakte op de 80ste verjaardag van de terechtstelling van de twee Vlamingen, en dat de oorkonde in haar rechtvaardiging specifiek verwees naar de figuren in de roman. Het boek speelde dus zeker een grote rol in de toekenning van de prijs.

5. Dat Verhulst zich door de aanvaarding van de prijs compromitteerde, is duidelijk: de uitreiking zelf werd een politiek vertoon. Even duidelijk is dat de familie zich bij de begrafenisplechtigheden liet manipuleren: bij alle gelegenheden waren vooraanstaande Duitsers en leden van de Vlaamse ss op prominente wijze tegenwoordig. Delius schreef hierover dat de begrafenis door zijn autoriteiten geënceneerd werd als een grote publieke demonstratie van de Duits-Vlaamse samenhangigheid.⁸⁵ Delfos berichtte later dat *“tot leedwezen der familie, die haar ontevredenheid niet verheimelijkte”*⁸⁶ de propagandaleiding ervan een vertoon wist te maken. Op welke manier die ontevredenheid werd uitgedrukt of kenbaar gemaakt, wordt echter niet vermeld.

Armand Van Nimmen (°1935) is doctor in de economische wetenschappen. Na een loopbaan in de Wereldbank volgde hij historische seminars aan de universiteit van Wenen en legde zich daarna toe op de studie van het leven van Rob Van Roosbroeck en zijn tijdgenoten.

85. W. Delius, *Als Deutscher Stadtkommissar in Antwerpen 1940/1941 [...]*, p. 96, document gedateerd 7 juli 1942, beschikbaar bij het SOMA onder nummer AB 2011 (meegedeeld door Dirk Martin).

86. L. Delfos, *Raf Verhulst [...]*, p. 102.